

תבונות

הגות עיון ופשט
משיעורי

הג"ר דוד לייבל שליט"א

נערך ע"י תלמידיו

מי מרה

וַיִּסַּע מֹשֶׁה אֶת יִשְׂרָאֵל מִיַּם סוּף וַיֵּצֵאוּ אֶל מִדְבַּר שׁוּר וַיֵּלְכוּ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בְּמִדְבַּר וְלֹא מֵצְאוּ מַיִם: וַיָּבֵאוּ מִרְתָּה וְלֹא יָכְלוּ לְשֵׁתֹת מַיִם מִמֶּנָּה כִּי מָרִים הֵם עַל כֵּן קָרָא שְׁמָהּ מֶרְה: וַיִּלְנוּ הָעָם עַל מֹשֶׁה לֵּאמֹר מַה נִּשְׁתָּה: וַיִּצַּעַק אֵל ה' וַיֹּרְהוּ ה' עֵץ וַיִּשְׁלַף אֵל הַמַּיִם וַיִּמְתְּקוּ הַמַּיִם שֵׁם שֵׁם לוֹ חֵק וּמִשְׁפַּט וְשֵׁם נִסְהוּ: וַיֹּאמֶר אִם שְׁמוֹעַ תִּשְׁמַע לְקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ וְהִישָׁר בְּעֵינָיו תַּעֲשֶׂה וְהֶאֱזַנְתָּ לְמִצְוֹתָיו וְשָׁמַרְתָּ כָּל חֻקָּיו כָּל הַמְחֵלָה אֲשֶׁר שָׁמַתִּי בְּמִצְרַיִם לֹא אֲשִׁים עֲלֶיךָ כִּי אֲנִי ה' רַפָּאָךְ

פרשה זו דורשת התבוננות מעמיקה בפרטיה. ראשית, יש להבין את החיבור בפסוק בין המתקת המים הנעשים כתגובה לתלונת בני ישראל, להמשך הפסוק 'שם שם לו חק ומשפט ושם נסהו'. מה עומק החיבור בין מי מרה ל"חוק ומשפט"? וגם, על איזה ניסיון מדבר הפסוק באומרו "ושם נסהו"?

כמו כן לא מבואר הקשר בין תחילת הפרשה העוסקת בתלונת העם על המים המרים שאינם ניתנים לשתיה להבטחה הסמוכה לה: 'אם שמוע תשמע... כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך' מה הקשר בין פסוקים אלו לתלונת העם ולהמתקת המים?

ובכלל, ישנה כאן תמיהה בסיסית על העם היוצא ממצרים וחשוף לכל ניסי המכות, כיצד זה שרק ג' ימים לאחר שענייהם ראו ולא זר את הנס האדיר של קריעת ים סוף, בו הם רואים את השגחת ה' עליהם בחוש כמבואר בדרשת הפסוק 'זה א-לי ואנוהו' ש'ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל בן בוזי, והם אינם מאמינים שה' ידאג לכל צרכיהם במדבר? טרם שקעו רשמי קריעת ים סוף, ושפתותיהם עדיין רוחשות את שירת הים, וכבר הם מתלוננים ומנסים את ה'?

מארץ מצרים לארץ ישראל - שם אלוהים ושם הוי"ה

ביאורה של פרשה זו נעוץ בהבנתו של התהליך הרחב אותו עוברים בני ישראל בהליכתם במדבר בדרכם לארץ ישראל, ובקשת המים המוזכרת בפרשה מבטאת התרחשות ראשונה של אותו תהליך בקשר של הקב"ה עם עם ישראל.

תחילתו של תהליך זה הוא ביציאתם ממצרים. בפרשת וארא ביארנו (גליון קע"ב) כי יציאת מצרים מסמנת נקודת מפנה בהנהגה של הקב"ה בעולם. שכן, עד יציאת מצרים הנהיג הקב"ה את העולם באופן נסתר ע"י סדרי הטבע (המסומל בשם 'אלוהים') אך לא בשם הוי"ה, וכמבואר בפסוק "ושמי הוי"ה לא נודעת להם". אך ביציאת מצרים הקב"ה מתגלה ע"י שם הוי"ה, המורה על כך שמעתה מתחיל מהלך שבו הנהגת הקב"ה והשגחתו גלויים. מהלך זה ניכר בייחוד בניסי יציאת מצרים, במכות, ובקריעת הים שבהם משדד הקב"ה את מערכות הטבע ומראה לעין כל את השגחתו וכוחו, כאשר המשכה של ההתגלות תהיה במתן תורה בהר סיני.

לאור המהלך הזה כעת נדרשים כולם להפנים כי החיים בעולם אינם ניתנים באופן מובן מאליו כחלק מסדרי הטבע אלא תלויים בקיום רצון ה' ובטיב הייחסים איתו וכפי שמתארת התורה את החיים בארץ ישראל, 'ארץ אשר עיני ה' אל-היך בה'. עם ישראל היוצא ממצרים והולך במדבר לעברה של ארץ ישראל נכנס מכאן ואילך להנהגה של השגחה פרטית מיוחדת בה מוחדרת בחוש האמונה כי הקב"ה נוכח בחייו של כל אחד ואחד. זהו תהליך בו נדרשים העם להחזיר לתודעתם את נוכחותו הישירה של הקב"ה בחייהם.

עם ישראל פעל ביציאת מצרים מתוך אמונה מוחלטת בקב"ה הן בפעולות טרם היציאה והן בעצם זדיקת כל ייבם על הקב"ה ביציאת מצרים עצמה¹, וכמבואר בנביא כי עצם הליכתם למדבר 'מקום

1. ראה מאמרנו על פסח בהרחבה בעניין זה.

ציה ושממה' אחרי ה' הוא שבח גדול לבני ישראל שבזכותו הם עשויים להיגאל למרות חטאיהם 'הַלֵּךְ וְקִרְאתָ בְּאָזְנִי יְרוּשָׁלַם לְאָמֹר פֹּה אָמַר ה' זְכַרְתִּי לְךָ חֶסֶד נְעוּרַיִךְ אֲהַבֵת כְּלֹלֶתֶיךָ לְכַתֵּךְ אַחֲרַי בְּמִדְבָר בְּאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה: (ירמיהו ב ב). אך אמונה בדרגה נשגבה זו איננה נרכשת באופן מיידי. ישנו פער בין המימד הראשוני שבו עם ישראל מאמינים ומצהירים שהם הולכים אחרי ה' באמונה שלימה לאחר שחזו בעיניהם בכל הניסים הגדולים ביציאת מצרים ובים סוף, ובין ההתנהגות בפועל ובחיי היום יום לאור האמונה הזו. בכדי שבחינה גבוהה זו של אמונה תחדור לעומק תודעתם נזקק עם ישראל לתהליך ארוך וממושך אותו יעברו בתקופת המדבר.

מי מדה

הצורך הראשוני של האדם הוא למים, וכך גם הצורך הראשוני של עם ישראל כאשר הם יוצאים למדבר 'מקום ציה ושממה'. כאשר עם ישראל צמא למים זהו הרגע הראשון שבו מתממשת בפועל בחינה חדשה זו של התגלות ה'. עם ישראל נמצאים במדבר, מקום שעל פי דרך הטבע קשה מאוד להשיג מים ועיניהם תלויות רק בה' ובהשגחתו. הדברים מתחדדים כאשר גם כשהם כבר מוצאים מאגר מים הוא איננו ראוי לשתייה והם שוב זקוקים להתערבות ישירה של הקב"ה. מציאת המים המרים והמתקתם מסמלת אם כן שכהמשך ליציאת מצרים עם ישראל אינו מתקיים עוד בדרך הטבע. המים שהוא מוצא באופן עצמאי אינם ראויים לשתייה והוא זקוק לפנות לקב"ה כדי שיכשיר בשבילו את המים. המים המרים שהם מוצאים ההופכים להיות מים ראויים בהתערבות אלוקית מסמלים את נוכחות ה' בכל פרט בחייהם, את התלות שלהם בה' ואת היחס הישיר בין עם ישראל ובין הקב"ה הנותן להם מידו הרחבה באופן ישיר מדי יום ביומו.

זוהי שורש תלונתם, הכרה בעצם נוכחות ה' בעולם התהוותה במהלך של יציאת מצרים. אך תקופת המדבר נצרכת לצורך הפנמתה של הכרה זו והחדרתה אל חיי המעשה, עם ישראל ייתקל שוב ושוב בתלות הזאת ועם הזמן יפנים את עובדת נוכחותו של הקב"ה ואת השגחתו הפרטית על חייהם. וכך יהיה ראוי לחיים בארץ ישראל "אשר למטר השמים תשתה מים".

חק ומשפט מול חוקי הטבע

נשוב ונבאר כעת את הפסוקים עליהם תמהנו בתחילת דברינו

שָׁם שָׁם לוֹ חֹק וּמִשְׁפָּט וְשָׁם נִסְאוּ: וַיֹּאמֶר אִם שָׁמוּעַ תִּשְׁמַע לְקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהִיָּשֵׁר בְּעֵינָיו תַּעֲשֶׂה וְהִאֲזַנְתָּ לְמִצְוֹתָיו וְשָׁמַרְתָּ כָּל חֻקָּיו כָּל הַמְּחַלָּה אֲשֶׁר שָׁמַתִּי בְּמִצְרַיִם לֹא אֲשִׁים עֲלֶיךָ כִּי אֲנִי יְהוָה רַפְּאֵךְ.

שאלנו, על איזה חוק ומשפט מדובר ועל איזה ניסיון? ולמה ההבטחה על מניעת מחלות מצרים נאמרת דווקא כאן?

לפי דברינו הרי שבמרה עם ישראל עומד לראשונה מול ה"חוק והמשפט" החדשים, שנחקקו בהתגלות ה' ביציאת מצרים. חוקים אלה שונים מחוקי הטבע והם קובעים שהחיים בעולם תלויים בהאזנה למצוות ה' ושמירת חוקיו. המתקת מי מרה מהווה את התחלת המימוש בפועל של מהלך גילוי הויה בעולם, וזה המובן של המשך הפסוק 'אם שמוע תשמע... כל המחלה אשר שמת... כי אני הויה' רופאך'. זהו תוכנו של החוק והמשפט, התולה את אפשרות החיים, ואפילו את העניינים הנתפסים כטבעיים, כמו מחלה ורפואה, - בקשר עם הקב"ה ובקיום מצוותיו. זהו גם הניסיון המוזכר בפסוקים 'ושם ניסוהו', עם ישראל מתנסה בניסיון האמונה במציאות ששונה ממה שראה במכות מצרים, ביציאה ממנה ובקריעת הים. באירועים אלה ה' התגלה ביד חזקה ובזרוע נטויה, אך תכלית הכל היא להנכיח את מציאות ה' שחזו בה באירועים בלתי שגרתיים אלו לחיים הארציים הפשוטים, ול'לחיות' אותה מדי יום ביומו. זהו אם כן הניסיון שעומד לפתחו של עם ישראל במי מרה. ניסיון העוסק ביכולת של עם ישראל ליישם ולהפנים את מה שהם ראו בניסים הגלויים של יציאת מצרים וקריעת ים סוף גם לחיים הפשוטים והבסיסיים ביותר.

פרשתנו רווייה בתיאורם של האירועים אותם עוברים בני ישראל במדבר בהקשר של סיפוק צרכיהם. בפרשת המן המובאת בסמיכות, מתארת התורה בהרחבה כיצד עם ישראל מקבל גם את לחמו באופן ישיר מהקב"ה, ובסוף הפרשה עם ישראל שוב זקוק למים ושוב ישנה תלונה של עם ישראל על חסרון המים [ראה על כך בהרחבה במדור 'פשטא' בגליון זה], והוצאת המים מן הבאר על ידי משה. כפי שביארנו, בבקשות ובתלונות על אותם צרכים בסיסיים של מים ומזון ובסיפוקם על ידי ה' טמון מהות המסע הרוחני שאותו עובר עם ישראל במסעו במדבר בואכה ארץ ישראל.

פּשטא

פשטות המתחדשים במקרא ובאגדה

בין מריבה לתלונה

וַיִּסְעוּ כָּל עַדְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמְדַּבֵּר סִין לְמִסְעֵיהֶם עַל פִּי ה' וַיַּחֲנוּ בְּרִפְיִים וְאִין מִים לְשֹׁתֵת הָעָם: וַיִּרֶב הָעָם עִם מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ תָּנוּ לָנוּ מִים וְנִשְׁתֶּה וַיֹּאמֶר לָהֶם מֹשֶׁה מַה תְּרִיבוּן עִמָּדִי מַה תִּנְסוּן אֶת ה' וַיִּצְמָא שָׁם הָעָם לַמַּיִם וַיִּלְן הָעָם עַל מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר לְמֹה זֶה הֵעֲלִיתָנוּ מִמִּצְרַיִם לְהַמִּית אֹתִי וְאֶת בְּנֵי וְאֶת מִקְנֵי בְצָמָא: וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל ה' לֵאמֹר מָה אֶעֱשֶׂה לָּעַם הַזֶּה עוֹד מֵעַט וְסִקְלָנִי.

בפרשה זו ישנם כמה דיוקים הבולטים למתבונן. ראשית ניתן לראות כי בתחילה עוד טרם מבואר בפסוקים שצמא העם למים הם רבים עם משה; 'ירב העם משה ויאמרו לנו מים' ורק לאחר שמוצאת תשובתו של משה אל העם 'מה תריבון עמדי וכו' מבואר בפסוק כי העם צמא; 'ויצמא שם העם למים'.

כמו כן יש להצביע על שינוי הלשון בתחילת הפרשה 'ירב העם עם משה' בשונה משאר הפרשות בהן הלשון היא לשון של תלונה, ואף כאן לאחר תשובת משה מוזכר שהעם צמא ואז הלשון היא לשון 'תלונה' בדומה לשאר הפרשיות - 'וילן העם על משה'.

כפילות זאת ושינויי הלשון מלמדים אותנו שיחסי המריבה הראשונה אינם עומדים בקשר ישיר לצמא אלא יש להם סיבה עמוקה יותר.

גם תגובתו של משה רבינו לטענת העם דורשת תלמוד, שכן, בשונה ממרה שם משה רבינו מיד צועק אל ה' ומקבל את תשובתו, כאן כתגובה 'למריבה' הוא אינו פונה לה' כלל אלא גוער בעם: "מה תריבון עמדי מה תנסו את ה'..." ורק על התלונה שבאה לאחר מכן הוא צועק אל ה'.

מעבר לציון ההבדל ניתן לשאול גם מדוע מגיב כך משה? האם עם ישראל אינם צודקים בדרישתם למים? ומהו הניסיון המוזכר בדברי משה שעם ישראל מנסה את ה'?

היש'ה בקרבנו

נראה לבאר שאכן ישנו הבדל עמוק בין תלונה למריבה, התלונה עניינה בחסרון עצמו ובצורך המסוים שיש לעם ישראל. במריבה, לעומת זאת, עם ישראל מערערים על עצם המהלך של נוכחותו המודגשת של הקב"ה בקרבם. הם אינם מעוניינים בתלות המתמדת ביד ההשגחה ומבקשים להתרחק מהמדרגה הגבוהה בה הם נדרשים לחיות את חייהם כאשר הם חיים בקרבת ה' בכל אורח חייהם. לכן המריבה אינה מתוארת כקשורה באופן ישיר לצמא, אלא שהצורך המתקרב במים מביא את עם ישראל לכך שהוא מעוניין באספקה של מים באופן טבעי ורגיל מים שיהיו תחת ידם ולא כאלה התלויים בחסד ה' ובהשגחתו. בהגיעם לרפידים תחושת התלות המוחלטת בהקב"ה באופן תמידי מעיקה עליהם, וכפי שדורשים חז"ל (סנהדרין קו) את שם המקום. 'שריפו עצמן מדברי תורה', במריבה זו הם מעוניינים לרדת לדרגה נמוכה יותר, לחיים רגילים, שבהם הלחם והמים ניתנים באופן גשמי ע"י פעילות האדם.

בכך נבין גם את תשובתו של משה רבינו. האומר לעם ישראל שאם זו תלונתם הרי שהיא צריכה להיות מופנית ישירות לה' כיון שה' הוא זה שמעוניין בקשר עם עם ישראל, תגובה זו היא פועל יוצא מכך שהפעם אין זו תלונה רגילה שבה עם ישראל מבקש ממשה כשליח ה' לפנות לקב"ה בשם העם, אלא זו תלונה על עצם צורת היחס בין הקב"ה לעמו. לכן גם גוער משה בעם "מה תנסון את ה'".

לפי האמור נבין גם את דברי הפסוק החותם את הפרשה "וַיִּקְרָא שָׁם הַמָּקוֹם מִפְּהַּ וַיִּמְרִיבָהּ עַל רִיב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל נִסְתָּם אֶת יְהוָה לֵאמֹר הֲיֵשׁ יְהוָה בְּקִרְבָּנוּ אִם אֵין"; שם המקום נקבע כמקום שבו עם ישראל העמיד תהייה על עצם נוכחות ה' בקרבנו. תהייה זו היתה רגע משמעותי שבו עם ישראל עמד בפני ניסיון, האם להיענות ולהתמסר באופן מלא לנוכחות ה' בדרגה הגבוהה ביותר, או, שמא, להעדיף מרחק מסויים מהשגחתו הישירה של הקב"ה ולבכר חיים פשוטים שאולי יש בהם פן יציב יותר.

שתי הפרשיות שבפרשתנו, 'מי מרה' ו'רפידיים' (ראה גם מאמר ראשי) מסמנות את שני הקטבים שביניהם ינוע עם ישראל בתוך היחסים המתהווים בינו לבין הקב"ה בדרך לארץ ישראל. בין התחושה האנושית הפשוטה המבקשת מרחק מסויים מהנוכחות האלוהית לבין הדבקות וההתמסרות המושלמת, תנועה זו בין שני הקטבים היא התהליך שעם ישראל צריך לעבור כדי להיות ראוי לקבל את התורה ולהיכנס לארץ ישראל.

עומקא דשמעתתא ביאורים בעומק הסוגיות ולשונות הש"ס

בור דמיתה ובור דנזיקין

המשך לשיעור בגדרי שיעור בור ב' טפחים

המבואר במתניתין דף נ בגדרי החילוק בין בור למיתה לבור דנזיקין

מתני', ב"ק נ ע"ב: החופר בור ברשות הרבים, ונפל לתוכו שור או חמור חייב. אחד החופר בור שיח ומערה חריצין ונעיצין חייב. אם כן, למה נאמר בור מה בור שיש בו כדי להמית עשרה טפחים, אף כל שיש בו כדי להמית עשרה טפחים. היו פחותין מעשרה טפחים, ונפל לתוכו שור או חמור ומת, פטור. ואם הוזק בו, חייב.

חתימת המשנה, נראית כשפת יתר, שהרי כל המשנה עד עתה עוסקת בדין זה - שבור עשרה הוא הבור שיש בו כדי להמית, וחייבים על מיתת בעלי חיים שנפלו בו, ומפני מה הוצרכה המשנה לפרש זאת בסיפא שנית. ועוד, מפני מה חזרה המשנה על לשון הרישא שהוא גם לשון הכתוב - ונפל שמה שור או חמור, והיה לתנא לשנות משנתו דרך קצרה ולומר - היו פחותין מעשרה טפחים והוזקו בהן - חייב.

ונראה לבאר, שהמשנה באה למדנו, שהגם שעיקר גדרו של בור האמור בתורה הוא בעומק עשרה, וכפי שכבר הקדמנו לבאר, שעיקר גדרו ומהותו של הבור הוא שהוא רשות אחרת ועמוק עשרה טפחים, ולכן אמרה תורה בור, וקמשמע לן המשנה, דאף על פי כן, אם אירע נזק בבור שאינו עמוק עשרה, הרי חופר הבור חייב עליו.

וביותר יש להעיר, שהרי מצאנו שחלוק דינו של בור משאר המזיקין שבתורה, שבהם לא מצאנו חילוק בין מזיק העשוי להמית ובין מזיק העשוי להזיק בלבד, ולא חילקו בין אש גדולה לאש קטנה, או בין שור העשוי להמית ובין שור העשוי להזיק בלבד, ונמצא שבור חלוק בעיקר גדריו משאר דיני נזיקין שבתורה, ולכן פירשה המשנה שאכן ישנם שני דינים בבור, ישנו בור שחייבים עליו שעומק עשרה, ובו חייבים בין על מיתה ובין על נזיקין, וזהו הבור האמור ברישא. וישנו בור אחר, שאין עומקו עשרה, ועליו אין חייבים אלא על נזיקין ולא על מיתה, וזהו הבור האמור בסיפא.

ומעתה יש להתבונן מנין באמת למדו חכמים שישנו חיוב על נזק שאירע בבור שאינו עמוק עשרה.

קושיא בדברי הגמ' דבור דנזיקין הוא תולדה

ובריש מסכתין (ג ע"א) תולדה דבור מאי ניהו אילימא אב י', תולדה ט', לא ט' כתיבי, ולא י'

כתיבי. הא לא קשיא, והמת יהיה לו אמר רחמנא, וקים להו לרבנן - י' עבדן מיתה, ט' נזיקין עבדי, מיתה לא עבדי. סוף סוף, זה אב למיתה, וזה אב לנזיקין.

לכאורה יש לדקדק, שמתחילה היתה הגמרא סבורה לומר שבור עשרה הוא האב, ובור פחות מעשרה הינו תולדה, משום שאב הוא המזיק החמור, ותולדה הוא המזיק הקל, ודחתה הגמרא סברא זו ואמרה, שאב ותולדה אינם תלויים בחומרא וקולא, אלא במה שכתוב בתורה ומה שלא נכתב בתורה, וכיון שלא ט' כתיבי ולא י' כתיבי, אין מקום לומר שבור י' הוא האב ובור ט' הוא התולדה. ועל כך תירצה הגמרא דסוף סוף, מיתה כתיבא, מקרא שנאמר והמת יהיה לו. ולכאורה, למה האריכה הגמרא ואמרה י' עבדי מיתה, ט' נזיקין עבדי, מיתה לא עבדי, הלא עיקר התירוץ הוא שאכן מיתה כתובה בתורה, שנאמר והמת יהיה לו ולכל היותר היה לגמרא לומר, שט' לא עבדי מיתה, ואין צורך לפרש כלל שנזיקין עבדי. ועוד, שהיה לגמרא לומר את דבריה בהיפך: קים להו לרבנן ד' עבדי מיתה, ט' לא עבדי מיתה, ואמר קרא והמת יהיה לו.

ועוד יש להקשות, כיצד דחתה הגמרא תירוץ זה ואמרה סוף סוף זה אב למיתה וזה אב לנזיקין, הלא מאחר שאב ותולדה אינם תלויים בחומרא וקולא אלא במה שמפורש בתורה, והבור המפורש בתורה הוא בור מיתה, שנאמר 'והמת יהיה לו', הרי יש לו לבור י' להיות אב, ואף שחייבים גם על בור ט' בנזיקין אך יהיה חשוב לתולדה כיוון שלא כתיב בהדיא בקרא.

ואין לומר דכוונת הגמ' דמה שאמרה תורה והמת יהיה לו, אינו מורה בהכרח שהפסוק מדבר על בור מיתה, והכתוב כולל את שניהם וכוונת הכתוב רק להורות את הדין דוהמת יהיה לו, דמתירוץ הגמ' 'והמת יהיה לו אמר רחמנא' על השאלה 'לא ט' כתיבי ולא י' כתיבי' משמע שסברה הגמ' שדווקא בור י' הוא המפורש בתורה, וא"כ הדרא קושייתנו למה לא נשארה הגמ' בתירוץ דאב הוא הנאמר בתורה בהדיא, ועל כן בור י' הוא אב ובור ט' הוא תולדה.

ביאור סברת הגמ' דבור דנזיקין הוא תולדה

והנראה לומר, על פי מה שהקדמנו לבאר, שעיקר עניינה של המשנה (ב ע"א) הוא לבאר מהו בור האמור בתורה, ומפני מה פירשה התורה מהי צורת התקלה שאותה יצר המזיק ברשות הרבים. שמאחר שפירשה התורה שהחופר חפר 'בור', ולא סתמה ואמרה כי יחפור חפירה, על כרחך שישנו דין מיוחד בצורה שעשה המזיק ברשות הרבים, וחייבו של המזיק נובע מכך שיצר מזיק מסוים שיכול לגרום לנזק כמו הנזק שאירע לבסוף. מה שאין כן אילו היה הכתוב אומר כי יכרה איש ולא היה מתייחס לצורה המסויימת שחפר המזיק, היינו לומדים מכך לחייב את החופר על הנזק אותו גרם במעשיו, בלא לדון מהו האופן המסויים בו גרם את הנזק.

המשך בעמוד 5

ומכך שאמרה תורה 'כי יפתח איש בור', משמע, שאין מחייבים את המזיק על עצם הנזק שגרם במעשיו, אלא חיובו של החופר הוא על הבור שיצר, שהבור אותו חפר ברשות הרבים מיוחס אליו, והרי הוא חייב על כל נזק שעלול להתרחש בחפירה זו, וכל נזק שעלול להיוולד ממנו, הרי בעל הבור מותר ויעומד עליו משעת חפירת הבור, ועל כך דייקא מחייבים את המזיק.¹

ומעתה יש לומר, שלעולם מוזדים את הנזק שאירע לבסוף לפי מה שהיה עשוי להתרחש בבור זה, ואילו היה הבור עשוי להזיק את השור שיפול בו בנזק של מאה זוז בלבד, ולבסוף אירע מחמת נפילת השור לתוך הבור נזק של שלוש מאות זוז יהיה החופר פטור, כי אחריותו היא על הנזק שהבור עשוי לגרום, ולא על נזק שאינו מתאים להיווצר מצורת הבור. ואילו היינו אומרים כן, לא היה מקום לומר שיש חילוק בין בור דמיתה ובין בור דנזיקין, שהרי גם בבור דנזיקין עצמו יש לחלק בין בור העשוי לגרום לנזק גדול, ובין בור שאינו עשוי לגרום אלא לנזק קטן, וממילא אין לומר שבור 'י' הוא אב ובור 'ט' הוא תולדה, וזהו שאמרו בגמרא 'לא ט' כתיבי, ולא 'י' כתיבי'.

והביאור בתשובת הגמ' 'הא לא קשיא, והמת יהיה לו אמר רחמנא, וקים להו לרבנן, 'י' עבדן מיתה, 'ט' נזיקין עבדי, מיתה לא עבד'י שיש ללמוד מתחילת הפרשה דנאמר בה כי יפתח איש בור וגו', ונפל שמה שור או חמור, בעל הבור ישלם וגו', והמת יהיה לו, ומאחר שלא אמרה תורה 'ונפל שמה שור וגו' ומת בעל הבור ישלם וגו'', וגם לא אמרה בסוף הפרשה 'ואם מת, המת יהיה לו', משמע שדיברה התורה בבור עמוק עשרה שעשוי להמית, ומה שמת השור שנפל לתוך הבור אינו איזה מעשה מחודש שלא היה עולה על דעת הרואה את הבור מתחילה. ולכן בשלב זה סוברת הגמ', שצורת הבור המסויים שבו דיברה תורה הוא בור המיועד למיתה והוא החשוב אב, ובור דנזיקין בט' הוא התולדה.

וסברה הגמ' כעת שאין לומר שלא חייבה תורה אלא על בור העשוי להמית, שהרי בתחילת הכתוב נאמר 'ונפל שמה שור או חמור, בעל הבור ישלם', ומשמע שעל כל מה שאירע בבור, בין אם אירעה בו מיתה, ובין אם אירע בו נזק חייבים. ומעתה, הרינו למדים מבור שבו דיברה

תורה להדיא - בור מיתה, לשאר בורות שאינן עשויים להמית, הרמוזים במה שסתם הכתוב בתחילה ואמר בעל הבור ישלם - בכל גוונא, ומכך יש לנו לומר, שכשם שחייבה תורה את החופר בור העשוי להמית על מיתה שארעה בו, כך חייבה תורה גם את החופר בור שאינו עשוי להמית - על כל נזק שיארע בו.

ולפי זה נמצא שעל שני מיני בורות חייבה התורה, האחד, הרי הוא בור שיש בו כדי להמית, שמסוף הפרשה נראה שבור זה הוא האמור בפרשה, והשני, הוא בור שאין בו כדי להמית, שחייבה תורה על כל נזק שיארע בו, וכדמשמע באמת מתחילת הכתוב שסתמה תורה ואמרה ונפל שמה שור או חמור, בעל הבור ישלם.

ומכיוון שאנו למדים שדיברה התורה להדיא על סוג בור מסוים בלבד - בור מיתה, וממנו אנו למדים שישנו סוג בור נוסף - בור נזיקין, יש לומר שלא רצתה תורה לחלק בין הבורות ולחייבנו לדון בכל בור בפני עצמו מהו הנזק המתאים שייגרם מחמתו, אלא קבעה שני שיעורים לדבר: בור מיתה ובור נזיקין. וכל בור שאפשר ליפול בו ולהינזק, אין משערים אם אופן מסוים זה של נזק אמור להיות בו או לא, אלא חייבים על כל נזק ונזק שנעשה בו. וטעם החילוק, שלא באה תורה לתת דבריה לשיעורין ולבחון כל מקרה לגופו, ולכן לא חילקה תורה אלא בין שני סוגי נזק החלוקים זה מזה במהותם: מיתה ונזיקין, ולכן אין חייבים על מיתה אלא רק כשצורת הבור עשויה לגרום למיתה, מה שאין כן בנזיקין, שהרי אינם חלוקים במהותם זה מזה אלא בשיעורם, לא חילקה תורה ביניהם, וכל שחפר בור העשוי להזיק, הרי הוא חייב על כל נזק שיארע בו, מאחר שצורת בור שכזה עשויה להזיק.

וזהו שאמרה הגמרא, דמאחר דאמר קרא והמת יהיה לו, קים להו לרבנן, דכשם שיש בור של מיתה שהוא בור 'י', כך יש גם בור נזיקין שהוא בור 'ט', ומאחר שבור זה הינו סוג בפני עצמו, וסוג זה לא התפרש להדיא בתורה, הרי הוא תולדה.

ביאור מסקנת הגמ' דבור 'ט' הוא אב לנזיקין

ודחתה הגמרא, סוף סוף זה אב למיתה, וזה אב לנזיקין, דמאחר שיש לנו ללמוד מהכתוב בתחילה בסתמא ונפל שמה שור או חמור, בעל הבור ישלם, שבעל הבור חייב על כל נפילה, בין אם מת השור, כאשר היה בור זה עשוי להמית, ובין אם אירע נזק - וממילא היינו גם בבור שאינו עשוי להמית, נמצא ששני הבורות מפורשים בכתוב, ושפיר שניהם נחשבים לאב.

1 ומה שיסדנו, שאין חייבים על נזק שארע בבור אלא אם היה נזק שכזה עשוי להתרחש בו, אינו ענין לסוגיית יש אומד לנזיקין, דבסוגיית יש אומד לנזיקין דנים כאשר ארע נזק בפועל, האם על פי פרטי המעשה שארע לפנינו היה המזיק עשוי לגרום לנזק שארע או לא, אולם בבור אין אנו דנים על הנזק שארע בפועל, אלא על הבור עצמו האם הוא עשוי לגרום סוג נזק שכזה. ופעמים שהבור אינו עשוי לגרום לנזקים מעין אלו, אולם מחמת מקרה שארע, כן נעשה בו נזק שכזה, ואז יש לאמוד אם באמת נגרם הנזק מחמת הבור או לא, וזו סוגיית יש אומד לנזיקין.

העמק דבר

שאלות לעיון

וַיְהִי בְשֵׁלַח פְּרַעֲה אֶת הָעָם וְלֹא נָחַם אֱלֹהִים דְּרָף אֶרֶץ
פְּלִשְׁתִּים כִּי קָרוֹב הוּא כִּי אָמַר אֱלֹהִים פֶּן יִנָּחַם הָעָם בְּרֵאשִׁית
מִלְחָמָה וְיָשְׁבוּ מִצְרַיִם: וַיֹּסֶב אֱלֹהִים אֶת הָעָם דְּרָף הַמִּדְבָּר
יָם סוּף וכו'.

משמע שאילמלא היה חשש שהעם יינחם בראותם
מלחמה, היו הולכים לארץ ישראל דרך ארץ פלשתים.
אך יש לתהות היכן לפי זה היה מתרחש מעמד הר
סיני? שהרי ברור שטרם כניסתם לארץ היו נדרשים
לקבל את התורה, והיכן אפוא לפי התוכנית הזאת
הייתה אמורה להינתן התורה.

וביותר, שכאשר מדבר ה' עם משה בסנה הוא אומר
לו 'בְּהוֹצִיאָךְ אֶת הָעָם מִמִּצְרַיִם תַּעֲבֹדוּן אֶת הָאֱלֹהִים
עַל הָהָר הַזֶּה' הרי שמקום נתינת התורה היה קבוע
כבר מראשיתו. כיצד זה משמע בפסוק כאן שהמסלול
דרך מדבר סיני נעשה רק משום שיש חשש שישוּבוּ
מצרים.

וַיֹּסֶב מֹשֶׁה אֶת יָדוֹ עַל הַיָּם וַיֹּלֶךְ ה' אֶת הַיָּם בְּרוּחַ קָדִים עָנָה
כָּל הַלְּיָלָה וַיִּשָּׁם אֶת הַיָּם לְחַרְבָּה וַיִּפְקְעוּ הַמַּיִם:

מדוע נדרשה לכך דווקא רוח קדים שהיא חזקה
ביותר וטבעה לייבש (ראה יונה ד ט), הרי בכל מקרה כל
הפעולה הייתה ניסית ולא בדרך הטבע.

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עֲרִב וַיִּדְעַתֶּם כִּי ה'
הוֹצִיא אֶתְכֶם מִצְרַיִם מִצְרַיִם:

מדוע הורדת השליו היא ראיה ליציאת מצרים, הלא
היה צריך לומר להם כי היא הראיה לעצם נוכחות ה'
בעולם וכי הוא כל יכול ומשגיח בפרטות על ברואיו,
אך מהי הראיה שיש במעשה זה ליציאת מצרים דוקא.

ניתן להשיג

חבורות משיעורי הרב שליט"א
בעומק סוגיות הש"ס כדלהלן:
• עניני שכנים - ב"ב פרק לא יחפור
• בגדרי קניני קרקע ושאר הקנינים -
ב"ב פרק חזקת הבתים
• עניני תערוכות ובב"ח

במייל a@tvunot.net

בטלפון: 053-41-6-8888

או במערכת קהילות

(יש לחפש 'עומקא דשמעתא')

עלות כל חוברת 6 ש"ח כולל משלוח

תזכורת

הפצת העלון אינה מתבצעת
באופן קבוע אלא אך ורק לבתי
הכנסת שפנו אלינו בבקשה
לקבל את העלון באופן קבוע.

ולכן כל המעוניין שהעלון יגיע
באופן קבוע לבית הכנסת בו
הוא מתפלל

(או לביתו) מתבקש לפנות

למערכת.

במייל a@tvunot.net

או בטלפון: 058-41-6-8888

מודעה רבה לאורייתא

הננו שמחים להודיע לציבור מבקשי ה' כי החל ממוצ"ש הקרוב תתקיים
סדרת שיעורים מפי מורנו הרב שליט"א

בנביא שמואל

בהיכל בית המדרש המרכזי

רח' יהודה הלוי 10, בני ברק, בשעה 21:00

-- השיעור מיועד לציבור הרחב --

בברכת התורה

העלון יוצא לאור על ידי מכון 'תבונות', רח' יהודה הלוי 10 בני ברק

a@tvunot.net | 053-41-6-8888

להארות והערות
ולקבלת תכנים נוספים
ניתן לפנות במייל

להרשמה
לקבלת העלון במייל
יש לשלוח מייל

ניתן להנציח ולתרום
את הדפסת העלון
לפרטים:
053-41-6-8888